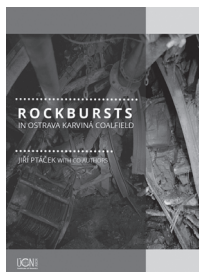

LITERATURA

Ptáček, J. a kol.: Otřesy v ostravsko-karvinském revíru.

ÚGN AV ČR, v. v. i., Ostrava 2017, 147 s. ISBN 978-80-86407-67-8.

V Ústavu geoniky AV ČR, v. v. i. Ostrava vyšla v rámci Strategie AV21 výzkumného programu Přírodní hrozby publikace kolektivu autorů s názvem Otřesy v ostravsko-karvinském revíru (v české a anglické verzi). Publikace přináší aktuální a velmi zajímavý pohled na problematiku důlních otřesů jako jednoho z nejzávažnějších nebezpečí hornické práce. Pro odbornost i laickou veřejnost je velmi detailně prezentován mechanismus vzniku otřesů, jejich průběh a důsledky. Vše je dokumentováno příklady z ostravsko-karvinského revíru,

kde bylo od roku 1930 registrováno již více než 450 otřesů. Historické otřesy jsou doplněny dobovými protokoly a schematickými mapami, které mimo jiné dokumentují vývoj metod predikce a prevence otřesů jako důsledků hornické činnosti. Publikace přináší také zajímavý přehled historie seismického monitoringu na území ostravsko-karvinského revíru, který byl zahájen v roce 1974 po otřesu na dole Doubrava výstavbou seismické stanice v areálu Astronomicko-geodetické a geofyzikální základny při VŠB v Ostravě-Porubě. Velmi detailně publikace seznamuje s metodami měření a pozorování. Aktuálně pak s od roku 1992 fungující regionální seismickou sítí s využitím monitorovacích stanovišť sítě, která byla rozšířena o samostatnou část v jižní části ostravsko-karvinského revíru, tzv. Frenštátská síť (jižní seismický polygon). Jako klíčové pro přenos informací a dat ze sítě je přenosové centrum na Lysé hoře vytvořené v roce 2003. Pro aplikaci ve výuce je vedle analýz metod monitoringu přínosná část věnovaná indukované seismicitě a měření povrchovými stanicemi, kterých bylo v provozu od roku 2007 celkem 19, do současné doby v souvislosti s útlumem hornické činnosti ukončilo osm z nich měření. Část publikace o metodách měření a historických aspektech tvorby pozorovací sítě zakončuje kapitola o seismologickém informačním systému

(SIS), který je v provozu od roku 2013 za účelem informování veřejnosti, firem a místních samospráv obcí. Nové poznatky z analýz měření přináší část o prognózách vzniku otřesů a protiotřesových opatřeních používaných v ostravsko-karvinském revíru využitelných nejen pro geology, důlní inženýry, geography, ale také pro představitele firem a místních samospráv obcí. Samostatně je zpracovaná část věnovaná taktice záchranných prací při odstraňování následků důlních otřesů složkami integrovaného záchranného systému. Způsobem zpracování, aktuálností tématu i oborově specifickými pohledy na problematiku otřesů v ostravsko-karvinském revíru má publikace potenciál oslovit široké spektrum zainteresovaných a je významným příspěvkem ke studiu problematiky důsledků hornické činnosti, a to jak obecně, tak i regionálně.

*Irena Smolová, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci,
e-mail: irena.smolova@upol.cz*

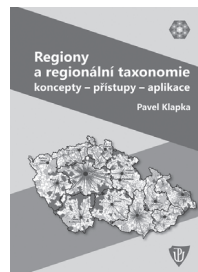
Klapka, P.: Regiony a regionální taxonomie: koncepty, přístupy, aplikace.

Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2019, 460 s. ISBN 978-80-244-5448-1.

Autor predstavil čitateľom, teda, predovšetkým geografom, ktorí sa zaoberajú problematikou priestorových nerovností, veľmi zaujímavú, podnetnú a hneď na úvod treba povedať, že aj potrebnú štúdiu. V súčasnom veľmi turbulentnom čase, v kontexte vývoja geografického myslenia, keď sa z pochopiteľných dôvodov výrazne presadzujú metodologické postupy využívajúce rôzne metódy kvalitatívneho výskumu, predložená monografia akoby vyvažovala nerovnováhu, ktorá sa pomaly začína nakláňať na stranu kvalitatívnych metód.

Samotný názov monografie jasne hovorí, na akú problematiku je sústredená jej pozornosť. Monografia je z odborného hľadiska rozdelená do troch hlavných častí. V prvej sa autor venuje regiónu ako jednému zo základných geografických fenoménov. Druhá časť, ktorú je potrebné z hľadiska odborného prínosu monografie považovať za kľúčovú, je zameraná na problematiku teoreticko-metodologických prístupov v regionálnej taxonómii. Tretia časť je venovaná vymedzovaniu regionálnych systémov a aplikáciám regionálnej taxonómie na území dnešnej Českej republiky.

Treba hneď na začiatku poznamenať, že toto rozdelenie monografie do troch uvedených častí možno považovať za vhodné, pričom rozsah jednotlivých častí je primeraný. Konceptu regiónu je venovaných 50 strán, teoreticko-metodologickým prístupom v regionálnej taxonómii 188 strán a vymedzovaniu regionálnych systémov a aplikáciám regionálnej taxonómie na území dnešnej Českej republiky

136 strán. Rozsiahly zoznam literatúry je prezentovaný na 62 stranách. Už samotný uvedený rozsah jednotlivých častí monografie napovedá, že sa jedná o rozsiahlu prácu, ktorá si vyžaduje od čitateľa veľkú trpezlivosť a aj pozornosť, čo je znáso-bené, najmä pri druhej časti, mimoriadnou odbornou náročnosťou.

Autor na začiatku hodnotenia vývoja konceptu regiónu poukazuje na tri prístupy k štúdiu regiónov, ktoré sa objavili krátko potom, ako sa geografia zásluhou prác Humboldta a Rittera sformovala ako moderná plnohodnotná veda. V tomto ranom štádiu boli regióny definované ako prirodzene existujúce územné jednotky a reálne objekty poznávania a postupne sa objavili tri prístupy k ich štúdiu, ktoré vychádzali z pozícií environmentálneho determinizmu, environmentálneho posibilizmu a environmentálneho indeterminizmu. Hodnotenie tohto prvého konceptu regiónu, ako aj hodnotenie následného konceptu, keď bol región vnímaný ako klasifikačná trieda a analytický nástroj poznávania v období modernistickej geografie reprezentovanej v rámci neopozitivistickej priestorovo-analytickej koncepcie teoretickej a kvantitatívnej geografie, je urobené dobre.

Možno by si zaslúžil viac pozornosti koncept regiónu ako účelového nástroja ľudskej aktivity a nástroja jeho riadenia, ktorý sa stal dominujúcou koncepciou postmodernistickej paradigmy geografie reprezentovanej viacerými smermi a prístupmi. V kontexte kľúčovej témy predloženej monografie je jednou z dôležitých otázok kritické hodnotenie existujúcich územno-správnych regiónov v Českej republike, teda účelových nástrojov ľudskej aktivity a nástrojov ich riadenia, s výsledkami regionálnych systémov „predložených“ regionálnou taxonómiu.

Pri ukázaní typológie regiónov autor správne zdôrazňuje, že je veľmi ťažké ukázať všeobecne akceptované kritériá klasifikácie a následné typy regiónov. V práci stručne prezentuje typy regiónov podľa štyroch kritérií, kritérium štruktúry regiónov, kritérium opakovateľnosti, odvetvové kritérium a metodologické kritérium. V osobitnej kapitole venovanej štruktúre regiónov, potom podrobne predstavuje formálne regióny a funkčné regióny čo je vzhľadom na spomínanú kľúčovú tému monografie pochopiteľné. Autor tu sumarizuje v kontexte požiadaviek monografie výsledky viacerých svojich predchádzajúcich štúdií publikovaných po roku 2008 doplnené o niektoré nové pohľady.

V tretej kapitole prvej časti svojej monografie si autor všíma niektoré zákonitosti a súvislosti, ktoré sa všeobecne dotýkajú regiónov vo vzťahu ku geografickému priestoru. Za základnú zákonitosť považuje, v zhode celým radom citovaných prác, hierarchické usporiadanie regiónov, s ktorým je spojených päť čiastkových, často však vzájomne previazaných problémov. Podľa autora sú týmito problémami početnosť výskytu regiónov, hranice regiónov, autonómia regiónov, vnútorná štruktúra regiónov a vzťah medzi fyzicko-geografickou a humánno-geografickou zložkou. Následne ich stručne analyzuje.

Ako už bolo uvedené v úvode, kľúčovou časťou predloženej monografie je jej druhá časť, nazvaná jednoducho „Prístupy“, kde sa autor v troch kapitolách venuje

najskôr regionálnej taxonómii, od objasnenia jej východísk a vývoja, cez operácie s geografickými informáciami až ku klasifikácii regionálnej taxonómie a regionálnych systémov. Je to dôležitá a potrebná kapitola, na ktorú potom nadväzujú dve kapitoly, kapitola venovaná metódam formálnej regionálnej taxonómie a kapitola venovaná metódam funkčnej regionálnej taxonómie. Štruktúra tejto druhej časti je logická a autor ju explicitne i implicitne jasne zdôvodňuje.

Termín regionálna taxonómia je podľa autora možno chápať ako procedúru, teda určitý súbor pravidiel a krokov, ktorá vedie k identifikácii regionálnych tried, do ktorých je usporiadaná množina základných objektov, na základe relevantných informácií o nich a vzťahoch medzi nimi v taxonomickom, ale aj v geografickom priestore. Úlohu regionálnej taxonómie definuje autor tiež jasne, ako hodnotenie blízkosti medzi základnými priestorovými jednotkami v taxonomickom, ale aj v geografickom priestore a ich zaradenie do tried. Z uvedeného vyplýva, že regionálna taxonómia v najvšeobecnejšej rovine prispieva k pochopeniu geografickej organizácie priestoru.

Objasňovanie jednotlivých atribútov regionálnej taxonómie je urobené v predloženej monografii veľmi dobre, pričom oceniť treba konštruktívnu kritickú diskusiu s prácami iných autorov. Z celého radu poznatkov tejto kapitoly považujeme za vhodné upozorniť na dva z nich. Regionálna taxonómia je proces, ktorý má svoje pravidlá a odohráva sa v šiestich na seba nadväzujúcich krokoch: 1. definícia cieľov regionálnej taxonómie, 2. voľba klasifikovaných objektov, 3. voľba regionalizačných kritérií a operácie s nimi, 4. hodnotenie blízkosti klasifikovaných objektov, 5. voľba vlastnej regionalizačnej procedúry a 6. hodnotenie výsledkov regionálnej taxonómie. Autor dobre upozorňuje, že tí, ktorí už využili metódu regionálnej taxonómie pri svojom bádani, dobre vedia, že napríklad druhý a tretí krok vyzerajú na pohľad jednoducho, ale sú veľmi náročnými krokmi, od ktorých v mnohom závisia výsledky a v konečnom dôsledku aj validita výskumu.

Druhým dôležitým poznatkom je diskusia o klasifikácii regionálnej taxonómie a regionálnych systémov. Autor vhodne zdôvodňuje rešpektovanie štyroch hľadísk klasifikácie regionálnych systémov a to: 1. hľadisko regionalizačného kritéria (formálne a funkčné regionálne triedy), 2. hľadisko priestorovej súvislosti regionálnych tried (individuálne a typologické regionálne triedy), 3. hľadisko ostrosti regionálnych tried (ostré a neostré „fuzzy“ regionálne triedy) a 4. hľadisko hierarchickej štruktúry regionálneho systému (hierarchicky a nehierarchicky usporiadané regionálne triedy). Tieto štyri hľadiská klasifikácie autor následne rešpektuje pri hodnotení metód regionálnej taxonómie.

Piata kapitola monografie prezentuje metódy formálnej regionálnej taxonómie. Identifikácia formálnych regionálnych tried patrí k tradičným témam kvantitatívnej geografie už od začiatku 60. rokov minulého storočia. Z troch základných princípov, ktoré by mali byť dodržiavané pri konštrukcii formálnych regionálnych tried, na ktoré upozornili autori už v 70. rokoch minulého storočia, autor považuje

za stále úplne platný princíp potrebnej vnútornej homogenity regionálnych tried. Princíp kompaktného tvaru a priestorovej spojitosti je podľa autora platný v špeciálnom prípade individuálnych regiónov a princíp jednoduchosti regionálneho systému, t.j. uprednostnenie systému s menším počtom tried, dnes už nemá pôvodný význam.

Predstaviť jednotlivé alternatívy metód formálnej regionálnej taxonómie z matematickej stránky s poukázaním na ich vhodnosť pre riešenie jednotlivých úloh vôbec nie je jednoduchá záležitosť. Možno povedať, že autorovi monografie sa to majstrovsky podarilo a predložené postupy sú zaujímavé nielen pre začínajúcich v oblasti kvantitatívnej geografie, ale sú inšpiratívne i pre pokročilých bádatelov. Veľmi podrobne a zrozumiteľne je zhodnotená napríklad jedna zo zásadných otázok regionálnej taxonómie, problematika optimálneho počtu formálnych regionálnych tried. V kontexte validity formálneho regionálneho systému autor zdôvodňuje prečo sa v štúdiu venuje validite z pohľadu kvality regionálneho systému. Tento pohľad je totiž podľa autora možno považovať za objektívny a kvantitatívne podložený, zatiaľ čo hodnotenie z pohľadu geografickej logiky je v zásade subjektívne vyžadujúce veľké skúsenosti a poznatky bádatela.

Čiastkové závery k druhej časti monografie venovanej metódam regionálnej taxonómie robí autor už po zhodnotení metód formálnej regionálnej taxonómie. Využíva pritom dve dichotómie v klasifikácii regionálotaxonómických úloh (typologické a individuálne regionálne triedy a hierarchické a nehierarchické regionálne triedy). Aj toto je dobre zvládnutá časť práce, autor upozorňuje čitateľa na osobitosti aplikácie metód a interpretácie získaných výsledkov.

Sám autor uvádza, že pri členení metód funkčnej regionálnej taxonómie použil primárne kritérium spôsobu analýzy interakčnej matice. Takto rozlíšil funkčné metódy grafové a funkčné metódy numerické. Zvlášť zaradil tretiu skupinu metód, ktorou sú metódy založené na pravidlách, hoci ako autor upozorňuje, tieto metódy môžu byť založené ako na analýze grafu, tak na numerickej taxonómii. Táto tretia skupina metód tvorí významnú časť prístupov k riešeniu problému funkčnej regionálnej taxonómie. Pre čitateľa je dôležité upozornenie autora k tomu, že hranica medzi uvedenými tromi typmi nie je celkom ostrá, uvedené metódy sa pokúsil klasifikovať podľa prevažujúceho princípu konštrukcie funkčných regionálnych tried.

Pri grafových metódach predstavil autor tri typy optimalizačných grafových metód tvorby funkčných regionálnych tried, ktoré však majú niektoré princípy čiastočne spoločné, preto je dobre považovať toto členenie len za jedno z možných. Postupne sú teda popisované metódy založené na koncepte rezu grafu, metódy založené na koncepte siete a metódy založené na modularite siete. Z numerickej funkčnej regionálnej taxonómie sa autor podrobne venuje metóde funkčnej vzdialenosti a metóde INTRAMAX, pričom ale poukazuje aj na niektoré solitérne prístupy k identifikácii zhlukov. Z metód založených na pravidlách najskôr detailne v osobitných subkapitolách predstavuje Smartovu metódu a metódu CURDS,

na záver potom hodnotí výber ďalších štyroch metód, ktoré vychádzajú z rôznych konceptov, a ktoré sú aj kombináciou niekoľkých prístupov.

Pomerne veľa priestoru venuje autor hodnoteniu priestorovej súvislosti a neostroty funkčných regionálnych tried. Kritickú diskusiu s literatúrou k uvedeným problémom dopĺňa autor o výsledky vlastných výskumov, pričom poukazuje na osobitosti priestorovej súvislosti a neostroty funkčných regionálnych tried s formálnymi regionálnymi triedami. Ukázanie vybraných algoritmov identifikácie neostrých funkčných regionálnych tried je logickým vyústením tejto podkapitoly. Primeranú pozornosť venuje autor aj validite funkčného regionálneho systému, keďže toto je doposiaľ relatívne otvorená otázka. Osobitosti metód funkčnej regionálnej taxonómie spôsobujú, že sa nedajú jednoducho prevziať všeobecné validačné metódy používané v zhukovej analýze alebo numerickej regionálnej taxonómii.

Hodnotenie metód funkčnej regionálnej taxonómie odporúča autor, podobne ako pri formálnej regionálnej taxonómii, chápať ako čiastkové závery. Autor tu široko využíva, okrem využitia už spomínaných niektorých dichotómií, ktoré sa vyskytujú pri klasifikácii regionálotaxonomických úloh, vlastné poznatky získané v priebehu svojho dlhoročného štúdia funkčnej organizácie regionálnych systémov. Po detailnej diskusii s relevantnou odbornou literatúrou autor konštatuje, že dnes prevažujú v oblasti funkčnej regionálnej taxonómii aplikácie numerickej metód, metóda CURDS a metóda INTRAMAX, ktoré poskytujú relevantné a korektné výsledky, teda funkčné regionálne systémy.

Aplikácie sú tretou časťou predloženej monografie. Keďže, úlohy regionálneho členenia Českých krajín a regionálotaxonomické úlohy majú v českej geografii takmer 150 ročnú tradíciu, predstaviť túto problematiku v určitej logickej štruktúre bola pre autora veľká výzva. Možno konštatovať, že sa jej zhostil veľmi dobre. Pri predstavovaní jednotlivých prác, ich prístupov a výsledkov sa rozhodol pre časové hľadisko, ktoré je prehľadné a umožňuje sledovať „históriu“ regionálnych systémov na území súčasnej Českej republiky. Keďže po nástupe kvantitatívnej geografie sa početnosť úloh riešiacich problém identifikácie regionálnych systémov a početnosť aplikácií regionálnej taxonómie prudko zvyšovala, pristúpil autor aj k autorskému hľadisku, vždy podľa pracoviska, na ktorom daný regionálny systém vznikol.

Identifikovanie troch základných období produkcie regionálnych systémov na území Českej republiky, ako to urobil autor, považujeme za výstižné. Prvým časovým úsekom je obdobie od začiatku objavenia sa prvých takto zameraných prác, ktorý je možné datovať do 70. rokov 19. storočia, do vypuknutia 2. svetovej vojny, druhým časovým úsekom je obdobie povojnového Československa (1945–1992) a tretím časovým úsekom je obdobie Českej republiky. Prvému obdobiu sa v kapitole 8 venuje z pochopiteľných dôvodov na malom priestore, pričom veľmi logicky podstatnú časť obsahu tejto kapitoly venuje hodnoteniu prác Jaromíra Korčáka.

Druhé obdobie, ktoré už bolo z pohľadu počtu a kvality prác zameraných na problematiku regionálnych systémov veľmi potentné, je z autorského hľadiska

rozdelené na dve podkapitoly, na „Akademickú školu“, ktorá sa začala formovať už v období zakladania Československej akadémie vied a „Albertovskú školu“, ktorá nadviazala v oblasti (sociálno-) geografického členenia územia na odkaz Jaromíra Korčáka. Lídrom Albertovskej školy sa stal Martin Hampl, ktorého štúdia „Teorie komplexity a diferenciace světa“ publikovaná v roku 1971, sa svojimi výsledkami prejavila aj pri spracovaní komplexnej sociálnogeografickej regionálnej taxonómie. Práce publikované v tomto období Albertovskou školou dobre poznáme, ich hodnotenie urobené v predloženej monografii však hodnotí ich výsledky v širších teoretických i aplikačných súvislostiach.

Tretie obdobie sa, po stručnom predstavení prác venovaných typom krajiny Českej republiky a „Albertovskej škole“, sústreďuje predovšetkým na prezentáciu a hodnotenie výsledkov „Olomouckej školy“. Odhliadnuc od faktu, že autor predloženej monografie je jedným z dôležitých členov „Olomouckej školy“, považujeme sústredenie pozornosti na jej výsledky za opodstatnené. Krátko po roku 2010 sa na univerzite v Olomouci sformovala okolo Mariána Halása skupina kvantitatívnych geografov, ktorá významne posunula teóriu a metodológiu (funkčnej) regionálnej taxonómie a na základe relevantných výsledkov viacerých svojich prác predstavila funkčné regióny Českej republiky na mikroregionálnej a aj na mezo-regionálnej úrovni. V kontexte optimálneho administratívneho členenia Českej republiky môže priniesť komparácia normatívnych regiónov a aproximovaných funkčných regiónov na mikroregionálnej úrovni predstavených v prácach Olomouckej školy cenné poznatky.

Téma predloženej monografie je veľmi zaujímavá a reaguje na súčasné výzvy geografického bádania nielen k kontextu súčasného veľkého záujmu o regionálne rozdiely, ale aj v kontexte potrebného posunu metodiky bádania. Predložená monografia Pavla Klapku sa vymyká tradičnému profilu výskumníka v českej, prípadne česko-slovenskej geografickej komunite. Výsledky predložené v tejto monografii svedčia o výbornej erudícii autora v oblasti kvantitatívnej geografie a sú aj dokladom jeho vynikajúcich analytických schopností. Monografia čitateľa implicitne upozorňuje aj na požiadavku hlbšieho teoretického pozadia geografického výskumu, podporeného širokým záberom kritického hodnotenia literatúry.

*Pavol Korec, Prírodovedecká fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave,
e-mail: pavol.korec@uniba.sk*

Jahnke, H. – Kramer, C. – Meusburger, P. (eds.): Geographies of Schooling.
Springer, Cham 2019, 359 s. ISBN 978-3-030-18799-6 (elektronické).

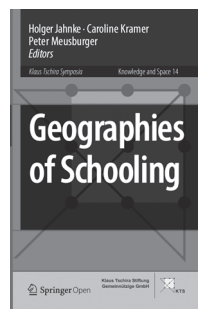
Editovaná monografie „Geographies of Schooling“ publikovaná nakladateľstvom Springer v roku 2019 promýšľa súvislosti medzi priestorom a vzdelávaním

z perspektivy mnoha vědních oborů. Východiskem jsou (logicky) průniky mezi geografii a pedagogikou. Inspiraci však jednotlivé studie čerpají z prostředí sociologie, sociální antropologie, ekonomie, historiografie či psychologie. Kolektivu autorů dominují odborníci z oblasti střední Evropy – Německa, Rakouska, Česka i Maďarska – v knize se však nachází i příspěvky z francouzského, anglického, norského či kanadského prostředí. Časové zaměření je taktéž relativně široké – vedle textů reflektujících širší historický kontext se objevují i ty založené výhradně na studiu současnosti.

Studie promýšlí vztah školy a prostoru od mikroúrovně vnímání okolí školy žáky (kapitola 15 na příkladu Švýcarska – Ch. Reutlinger) k celostátní rovině aplikace politiky vzdělávání (kapitola 5 reflektující decentralizaci ve Francii – D. Giband). V knize převažují příspěvky zabývající se venkovským prostředím – je to logické – administrativní a mocenské zásahy i procesy modernizace výrazně citlivěji ohrožovaly periferie, zatímco centra z nich mnohdy spíše těžila. To se projevilo i v oblasti vzdělávání: snazší mobilita, tlak na efektivnější financování a správu, ale i postupné vyliďňování venkova vedly k rušení a slučování škol. Podobný proces můžeme sledovat na obou stranách bývalé tzv. železné opony. Dopadal na život místních komunit, pro které škola představovala jedno z tmelících míst. Její přítomnost v obci zpravidla nesouvisela pouze se vzděláváním, ale i se společenským a kulturním životem obce – zrušení školy tak mohlo ochudit mezilidské kontakty, ohrožovat budoucnost komunity a přispívat k jejímu postupnému rozpadu díky odchodu zejména mladých lidí do měst.

Rizikem administrativních zásahů z centra je i přetrhání přirozených sociálních vazeb, k jejichž intenzifikaci a budování přispívá právě korelace spádovosti školy či farnosti a ekonomických vazeb, které jsou zpravidla spjaty právě s příbuzenskými sítěmi a sociálním kapitálem venkovanů. Na podobný trend související s modernizací poukazuje případová studie ze severního Německa (kapitola 2 – H. Jahnke): díky rozmachu automobilismu a rychlejší mobilitě obecně se děti mohly lépe a rychleji dopravit do velké a moderní městské školy v okresním městě, což však vedlo k úpadku významu malého městečka jako přirozeného spádového centra několika blízkých vesnic. Pokud má komunita dostatek zdrojů a motivovaných členů pro vlastní iniciativu, může se však podobným zásahům z centra bránit. Ve zmíněném severoněmeckém městě například zavedli autobusovou dopravu pro všechny žáky z okolí, aby si zajistili spádovost (čímž však reagovali i na rušení malotřídních škol v okolních vesnicích).

Procesy centralizace a rušení venkovských škol jsou přitom spjaty zejména s obdobím od šedesátých let dvacátého století, ve kterém se možnosti obyvatel bránit se „zezdola“ mezi zeměmi Západního a Východního bloku značně lišily. Toto tvrzení sice nelze brát absolutně – iniciativa lokálních stranických funkcionářů,

u kterých identifikace s obcí mnohdy převažovala nad loajalitou k moci, mohla le-dacos ovlivnit i v zemích jako bylo socialistické Československo – jakýkoli otevřený nátlak však byl v autoritativně řízených zemích mnohem obtížnější. Rozdílné také byly motivace k rušení a slučování škol. Na „západě“ se jednalo zejména o snahu zefektivnit řízení státní správy pod vlivem neoliberální politiky (viz kapitola 9 na příkladu Kanady – R. Basu) a o přesun kompetencí na nižší administrativní celky, které si ne vždy mohly financování vlastní školy dovolit. Přesun kompetencí sice může vést k vyššímu zájmu lokálních politiků o vzdělání (jako o téma, které mohou ovlivnit a přilákat na ně voliče) (kapitola 2), místo kvality vzdělávání se však klíčovým problémem stává (nejisté) financování vzdělávacích institucí, jelikož decentralizované školství předává odpovědnost za získávání zdrojů ředitelům škol a lokální administrativě.

Na „východě“ se naopak jednalo zejména o snahu centralizovat a sjednotit vzdělávací systém dle sovětského konceptu „jednotné školy“ (viz kapitola 7 reflektující český kontext – S. R. Kučerová, K. Trnková, P. Meyer), který v ČSSR souvisel i s podobnými tendencemi v obecní administrativě (slučování obcí) a v případě venkova i zemědělské výrobě (slučování JZD do velkovýrobních celků srovnatelných s průmyslovými podniky). Bez ohledu na ideologii a politiku však platí, že procesy urbanizace a vytlidňování venkova vedou ke snižování udržitelnosti života vesnických komunit, které drží pohromadě pocit sounáležitosti intenzifikovaný společenským a kulturním životem, na němž se tradičně podílela a mnohdy doposud podílí i škola, jak je ilustrováno na příkladu výzkumu z rakouského Tyrolska (kapitola 12 – A. Raggl).

Stat' z německého prostředí (kapitola 17 – J. Schmude, S. Jackisch) však poukazuje i na citlivé otázky spjaté s venkovskou resistencí vůči modernizaci a zásahy do tradiční sociální struktury vesnických komunit například ve vztahu k postupné feminizaci školství, která narážela na představy o tradičně mužské pozici učitele na vesnici. Venkovský učitel obvykle působil i jako reprezentant kulturního života obce a zastával zpravidla i funkci sbormistra, kapelníka či dokonce starosty. Ženy se v konzervativních komunitách těžko prosazovaly, což vedlo k jejich nižší ochotě učit ve venkovském prostředí – nedostatek adeptů na místo učitele tak mohl vést k vyššímu tlaku na zrušení venkovské školy.

Jako historik a etnolog oceňuji zejména ty studie, které promýšlí situaci ve vzdělávání v širším časoprostorovém kontextu. Jeho pochopení a respektování je totiž velmi významné pro efektivní inovaci vzdělávacích koncepcí – necitlivé zásahy mohou navíc vést ke snížení kvality života a prohloubit úpadek venkova. Respektování přirozených sociálních vazeb a propojení vzdělávacích institucí s komunitami v místním i širším regionálním kontextu by mělo být promýšleno při aplikaci reforem vzdělávacích systémů, které jsou mnohdy nezbytné a žádoucí. Oceňuji, že je akcentován kontext historického vývoje (mj. v kapitole 6 z Maďarska – F. Gyuris) a že jsou přítomny mikrosondy promýšlející do hloubky specifika

konkrétních lokalit na základě etnografického terénního výzkumu a akcentován význam úzkého propojení školy a komunity (kapitola 13 na příkladu anglického venkova – S. H. Hillyard, C. Bagley). Historické a sociální souvislosti je hodno vedle ekonomických zájmů reflektovat v další diskuzi o reformách vzdělávacích systémů.

*Oto Polouček, Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta,
Masarykova univerzita, e-mail: poloucek@phil.muni.cz*

Osman, R., Pospíšilová, L. (eds.): Geografie „okrajem“ – každodenní časoprostorové zkušenosti. Karolinum, Praha 2019, 422 s. ISBN 978-80-246-4255-0.

Představovaná kniha je další publikací, která propojuje výzkumníky a výzkumnice z různých disciplín a pracovišť nad tématy, která přináší do (českojazyčné) geografické diskuze nové podněty. Oproti o pět let starší knize *Prostor(y) geografie* (Matoušek, Osman, eds. 2014), ke které se editoři v úvodu explicitně hlásí, přináší nejen reflexi teoretických diskuzí vedených v anglickojazyčných sociálních a humanitních vědách, ale také jejich aplikaci v originálních výzkumech.

Kniha se člení do 12 kapitol. Úvodní kapitola od Roberta Osmana a Lucie Pospíšilové představuje celkový editorský záměr a teoretický rámec pro všechny dále zařazené příspěvky. Myšlenkově bohatou kapitolu jsem četl jako dvě disputace, které zpochybňovaly tradičnější pojetí času, prostoru a časoprostoru a nabízely cestu k jejich překonání. První disputace se zaměřila na dominující reprezentaci prostoru v geografii jako „abstraktního prostoru“ popisovaného karteziánskými či jinými souřadnicemi. Autoři připomínají, že toto pojetí, důležité pro prosazení se geografie mezi dalšími disciplínami, a široce používané v praxi mapové tvorby, není exkluzivním přístupem ke zkoumání prostoru: Zaměřením na prostor zkušenostní, na žitý prostor, tak chceme ukázat, že abstraktní prostor je pouze jednou z mnoha reprezentací prostoru, která prostor pojímá jako homogenní a „univerzální“, zatímco žitý prostor je naopak heterogenní, diferencovaný, rozmanitý tak, jak jsou heterogenní, diferencované, rozmanité žité prostorové zkušenosti (s. 27). Lze studovat (čas)oprostor, být geografem a přitom ne(re)prezentovat toto poznání pomocí map (což ale nijak nepochybňuje užitečnost map při řešení některých otázek).

Druhá polemika poukazuje na neoddělitelnost času a prostoru: Protože žádná žitá zkušenost není jen prostorová a žádná žitá zkušenost není pouze časová, ale zkušenost je vždy časoprostorová. Časový a prostorový rozměr se v žité zkušenosti propojuje, srůstá v jedinečné a unikátní žité časoprostory (s. 28). Přestože řada

společenskovedních a humanitních disciplín prošla nebo prochází „prostorovým obratem“, a geografie stále intenzivněji vnímá a využívá poznání z těchto disciplín pro pochopení prostoru/prostorů, součástí tradic některých škol je jednu či druhou dimenzi upozadovat nebo od ní abstrahovat. S touto polemikou souvisí také poukazy na „jádro“ a „okraj“ geografie, tedy pozici různých přístupů v rámci geografie jako institucionalizované disciplíny. Tato linie v myšlenkově bohaté úvodní kapitole vyznívá ve smyslu, že autoři (jak ostatně napovídá název knihy) považují svá témata a výzkumy spíše za „okraj“ geografie – aniž by ovšem pozitivně popsali její „jádro“. Tento moment byl v celé kapitole jediný, se kterým jsem nemohl vnitřně souznít. Z hlediska institucionalizované geografie (pracovišť, která mají toto slovo v názvu) lze těžko přijmout myšlenku, že v prestižním nakladatelství vydává kolektiv výzkumníků a výzkumníků z velkých a respektovaných pracovišť „okrajovou“ publikaci. Spolupráce geografů, sociologů, antropologů a dalších expertů není „okrajem“, ale právě tím místem, kde vznikají nové a originální myšlenky. Je to místo, které zapadá do společnosti urbánních, migračních, rozvojových a jiných „studies“, které lze označit jako „jádro“ společenských věd, respektive té jejich části, která usiluje o relevanci při řešení aktuálních společenských výzev.

Doba o něco delší než rok, která od vydání knihy uplynula – jakkoliv krátká z hlediska abstraktního času i obvyklého žitého času „produkce akademického geografického poznání“ – přinesla pro podstatnou část globální společnosti novou časoprostorovou zkušenost pandemie Covid-19. Pokud teze, že žitý časoprostor je heterogenní, diferencovaný, rozmanitý – a tedy nesamozřejmý – mohla být před touto zkušeností náročná na přijetí (nebo minimálně vyžadovat určitou imaginaci), události první poloviny roku 2020 ukázaly, jak nesamozřejmé a křehké žité časoprostory jsou, a jak rychle a radikálně se mohou (alespoň na určitý čas) proměnit. Část časoprostoru se náhle stala nedosažitelnou – ať už se jednalo o akademickou konferenci na jiném kontinentě, nedělní návštěvu babičky v zařízení pro seniory v sousedním městě nebo každodenní dopolední přestávku v oblíbené kavárně. Práce, péče o děti i trávení volného času se staly součástí jediného, unikátního časoprostoru, který pro mnohé nahradil režimy různých institucí s vymezenými časy, prostory a aktivitami.

Následujících jedenáct kapitol představuje sondy do rozmanitosti časoprostorových zkušeností. Od zpochybnění homogenity abstraktního prostoru se dostáváme k řadě individuálních i sociálních (sociálně konstruovaných) charakteristik člověka, které nejen formují časoprostorovou zkušenost, ale omezují také možnosti (za)žít jiný časoprostor. Přestože výběr konkrétních skupin vycházel ze zájmu a možností jednotlivých kapitol, vznikl velmi plastický obraz skupin zachycujících podstatnou část společnosti.

Některé kapitoly se vztahují ke specifické generační zkušenosti. Spíše mladší generace jsou zachyceny v kapitolách Barbory Vackové o „solistech a sólistkách“ nebo v kapitole Roberta Osmana a Jany Jíchové, která představuje studentky vysoké

školy a jejich percepce strachu ve veřejném prostoru. Obě kapitoly ukazují také překvapivé praktiky, kterými tyto skupiny reagují na své obavy nebo osamocení. Lucie Galčanová se naopak věnovala lidem ve „třetím věku“ a jejich zkušenostem s ukončováním pracovních kariér a hledáním si jiných aktivit.

Tři kapitoly reflektují časoprostorové zkušenosti související se socioekonomickou situací. Petra Lupták Burzová představuje svět pohledem agenturních dělníků a dělnic, kteří se pohybují mezi výrobními halami a ubytovnami v rytmu (často měněných) rozpisů směn a v prostředí s vysokou kontrolou jejich pohybu a jednání. Robert Osman a Ondřej Šerý se zaměřili na lidi, kteří z nějakého důvodu ztratili zaměstnání, tedy do té doby „samozřejmý“ rytmus jejich denních aktivit. Snahou (a částečně také nutností) je však chovat se tak, jako kdyby práce stále zabírala obvyklý čas, a neměnit zažité zvyky. Petr Vašát a Petr Gibas se pak zaměřili na často přehlíženou skupinu osob bez domova.

Dvě kapitoly odkrývají specifika lidí, kterým vnímání prostoru ovlivňuje jejich zdravotní stav. Lucie Pospíšilová a Robert Osman experimentovali s vnímáním světa bez možnosti jej vidět. V pozitivním smyslu se vymyká kapitola „Jet pěšky“ od Roberta Osmana, která navíc reflektuje obtíže spojené s poznáváním „jiných“ časoprostorů. Obsáhlá a hluboká sebereflexe výzkumníka, který sérií pokusů a omylů zjišťuje, že pro něj „přirozené“ způsoby reprezentace prostoru jsou pro jiné nesrozumitelné a nepřínosné, jako jedna z mála prací prezentuje nejen skvělé výsledky, ale také vše, co se nepodařilo nebo se ukázalo být slepou uličkou. Popis cesty k poznání časoprostoru osob pohybujících se na vozíku je vlastně metodologickou prací, která se však blíží také napínavé a čtivé povídce.

Michal Pitoňák představuje (ve středoevropském kontextu bohužel velmi aktuální) téma „ne-heterosexuálních lidí“ v heteronormativních společnostech. Tereza Freidingerová a Barbora Nováková představují zkušenosti Vietnamců a Vietnamek, jejichž život je rozprostřen mezi dvě prostorové i kulturně vzdálené společnosti. Petr Gibas se zaměřuje na rytmus zahrádkářů a zahrádkářek. V celé knize se jedná vlastně o jedinou skupinu, do které lze vstoupit nebo ji opustit snadno na základě individuálního rozhodnutí, a která je i v současné společnosti ovlivňována tradičním rytmem střídání ročních období.

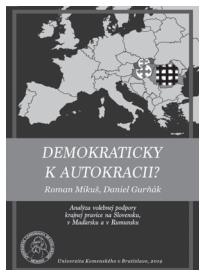
I když to nebylo explicitním záměrem, kniha je také novým pohledem na řadu sociálních skupin, které jsou veřejnými politikami označovány jako znevýhodněné, ohrožené nebo dokonce sociálně vyloučené. Je smutnou realitou sociálních a bytových politik, že návrat lidí bez domova do bydlení je jedním z úkolů, které se dlouhodobě nedaří plnit – pokud si takový úkol vůbec stanoví. Lidé po ztrátě zaměstnání jsou chápáni jako objekty nejprve podpory (pro získání nového zaměstnání) a následně také disciplinace (odůvodněné potřebou „neztratit pracovní návyky“). Dělníci a dělnice jsou technokraticky chápáni jako dehumanizovaná pracovní síla, která se do širší diskuze dostává snad jen v kontextu další z průmyslových revolucí, po které mají být již definitivně nahrazeni roboty. Zahrádkáři

a zahrádkářky sice nejsou označováni za sociálně vyloučené, ale na jejich pozemky bývá mnohdy nazíráno prizmatem renty, kterou z nich bude možné získat změnou na stavební parcely atd. Perspektiva časoprostorových zkušeností ukazuje, jak redukcující jsou tyto pohledy, a jak složitý je svět a jeho poznávání, a jak překvapivé mohou být zkušenosti lidí, kteří jsou si jinak prostorově i sociálně blízcí.

*Roman Matoušek, Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha,
e-mail: matouse4.roman@gmail.com*

Mikuš, R. – Gurňák, D.: Demokraticky k autokracii? Analýza volební podpory krajnej pravice na Slovensku, v Maďarsku a v Rumunsku.

Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2019, 200 s. ISBN 978-80-223-4860-7.

Třicet let, které nás dělí od sametové revoluce, je už dostatečně dlouhou dobou na to, aby se v rámci geografie etablovaly i obory, v komunistické míře opomíjené. Takovým byla i volební geografie – na volbách s 99,3 % hlasů pro jedinou kandidátku nebylo co analyzovat. Nová doba, kdy se uplatňuje politická soutěž, voleb je přehršel a kandidujících stran víc než dost, ale naopak politické geografii přije.

Do řady prací, analyzujících současnou politickou scénu včetně volebních výsledků z geografického pohledu, patří i recenzovaný text dvojice slovenských autorů, Daniela Gurňáka a Romana Mikuše. V této knize zacílili na specifický fenomén, totiž krajní pravici a její volební podporu: zatímco česká politická geografie se více zaměřuje na středoevropský prostor, slovenští kolegové zaostřili na prostor „Velkých Uher“ a k podrobné analýze si vybrali kromě vlastní země také Maďarsko a Rumunsko.

Práce je celkově velmi dobrou, podrobnou analýzou s bohatým využitím statistických metod, a to nejen pro volební výsledky, ale třeba i některé demografické charakteristiky. Metodologicky je takřka vzorovou, ale vyniká i po obsahové stránce: chválím mj. zařazení stručného historického úvodu (kapitola 1) i vysvětlení základních pojmů volební geografie a rozbor volebních systémů v té které zemi. Text je celkově zaměřen na roky 2009–2016 s tím, že v poslední (zřejmě dodatečně dopsané) kapitole je naznačen i vývoj pro roky 2017–2019. Autoři si v hypotézách (s. 11) stanovili, že očekávají závislost volebních výsledků krajní pravice na několika proměnných, jako je podíl mužů v populaci, podíl mladých, převažujícího náboženského vyznání, na míře nezaměstnanosti apod. Jakkoli tyto závislosti vypadají jako z učebnice politologie, ne všechny se potvrdily, a to z různých důvodů.

V případě Slovenska autoři zařadili mezi krajně pravicové strany nejen kotlebovce (ĽSNS), ale i nacionalistickou Slovenskou národní stranu (SNS). Právě v jejím

případě analýza řadu souvislostí (např. větší podíl mladých voličů) nepotvrdila. Osobně se domnívám, že toto zařazení je chybné; SNS (bez jakýchkoliv sympatií, které ostatně její předáci jako Slota či Danko nijak nevzbuzují) je sice stranou nacionalistickou (a víceméně protimaďarskou), ale v rámci politického angažmá vstupuje spíše do levicových koalic (mj. se stranou SMER či Mečiarovým HZDS), apeluje spíše na starší konzervativní voliče a přesun jeho hlasů ke Kotlebovi, jehož strana patří doprava bez debat, se také nekoná, maximálně si strany konkurují řekněme u méně vzdělané populace. Je to také vidět na nepotvrzení některých hypotéz.

Jednodušší je situace v Maďarsku, kde je hlavní krajně pravicovou stranou hnutí Jobbik, obdivující už ani ne Horthyho druhoválečný režim, ale rovnou fašistické Šípové kříže, a občas označované za „nejúspěšnější evropské fašisty“. Zde se většina hypotéz potvrdila, byť jen částečně; například regionálně se ukazuje jeho síla ve středním a východním Maďarsku (mimo Budapešti), tedy v regionech mj. s vyšší nezaměstnaností a menším efektem evropské integrace. Jeho aktuální pokles (po konci zkoumaného období) vysvětlují Gurňák a Mikuš jednak vznikem menších, radikálnějších krajně pravicových formací, ale především faktem, že vládnoucí Fidesz přebírá některé prvky krajně pravicové rétoriky (a na jednu stranu tak zmenšuje počet hlasů pro krajní pravici, na druhou stranu ale vlastně z ultratematiky dělá mainstream...).

Nejsložitější, byť v knize také dobře vysvětlená, je situace v Rumunsku. To prošlo poněkud odlišným vývojem (jistě krajně pravicové prvky, mj. ve vztahu k maďarské menšině, vykazoval už Ceaușescův komunistický režim) a politika je tu mnohem více personalizovaná, i díky relativně silné pozici prezidenta. Zde sice existuje řada, v knize přiblížených, krajně pravicových stran, ale přes jisté pokusy mj. z 90. let (*Romania Mare* v čele s C. V. Tudorem) se jedná spíše o marginální uskupení, s volebními zisky v řádu jednotek procent. Základní rysy podpory krajní pravice sice analýza potvrdila, ale ke vstupu do „velké“ politiky jsou tyto strany ještě daleko, zatímco na Slovensku i v Maďarsku už mají pozici minimálně významné složky opozice.

Knihla je každopádně velmi vhodným čtením pro všechny specialisty i zájemce o politickou geografii. Snad jen v případě části tabulek (např. na s. 124–129) je na škodu poněkud malé, místy těžko čitelné písmo, a podobně i u některých map (kde minimálně na s. 179 došlo, zřejmě nedopatřením, k prohození mapek katolických a protestantských věřících); to jsou ale vesměs drobnosti, přes které se čtenář jistě přenese.

A na závěr – hozená rukavice: ujme se některý z českých politických geografů této problematiky v Česku? Vstup SPD či Trikolóry na politickou scénu jistě nabízí řadu možností k analýze...

Jiří Martínek, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha,
e-mail: martinek@hiu.cas.cz